

DLA doktori értekezés tézisei

Szabó Barna

**A zenei anyag és forma összefüggései
Olivier Messiaen orgonaműveiben**

Témavezető: Tihanyi László

**Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem
28. számú művészet- és művelődéstörténeti
tudományok besorolású doktori iskola**

Budapest

2008

I. A kutatás előzményei

Olivier Messiaen zenei nyelvezetének harmóniai és főként ritmikai szempontú elemző bemutatása számos tanulmányban megtalálható.

Az elemzések ugyanakkor szembetűnően elhanyagolnak egy olyan fontos területet, mint a zenei forma.

Messiaen saját műismertetéseit, önelemzéseit, elméleti írásait vizsgálva nyilvánvalóvá vált, hogy a zenei struktúra illetően leírására maga Messiaen sem vállalkozott – a dolgozat gondolati háttérében kezdettől ennek a hiánynak a felismerése állt.

Az orgonára írt művek, mint vizsgálati csoport kiválasztását számos tényező indokolta, melyek közül különösen a kései orgonaciklusok nagyfokú texturális és formai letisztultsága emelhető ki, ill. az a sajátos írásmód, amely általában (ideértve a zenekari műveket is) szorosan kötődik bizonyos jellegzetes billentyűs faktúrákhoz, s amely elsősorban a *szuperpozíció* eljárásában és a dinamika teraszos használatában érhető tetten.

Általánosságban elmondható, hogy Messiaen stílusának fejlődése az orgonaművek példáján kiválóan nyomon követhető, de ezt az anyagot annak életművön belüli relatív változatlansága is kivételesen alkalmassá teszi a formai struktúrák megfigyelésére és összehasonlítására.

II. Források

Bár a kutatás során a fellelt szakirodalomra a mondott okok miatt nemigen támaszkodhattam, az elemzés számára használható terminológia kialakításában nagy segítségemre voltak a Messiaennal készített két „beszélgetőkönyv” (*Goléa, 1960*) ill. interjúkötet (*Samuel, 1986*), valamint Messiaen saját műveihez írt bevezetői és elemzései. Használom forgattam két nagyszabású elméleti írását, a *Technique de mon langage musical* (1942), és a *Traité de Rythme, de Couleur, et d'Ornithologie* (1949-1992) című munkákat is.

III. Az elemzés módszerei

Messiaen kései stíluselemeinek letisztultsága azt az ötletet adta, hogy a textúra és a forma mintáit, valamint az értelmezésükhöz segítségül hívható fogalmakat az öregkori művekből (esetünkben a két utolsó orgonaciklusból) kölcsönözzük, s amennyire lehet, ezeket visszavetítve alkalmazzuk a korábbiakra.

Elvünk tehát nem a zenei elemek evolúciójának felvázolása, hanem sokkal inkább az olyan, mindvégig közös ismertetőjegyek felkutatása volt, melyek segítségével jobban megállapíthattuk és elkülöníthettük az (orgonára írt) életmű egészének stílári periferiáit, azokat a megoldásokat, melyek csak egyetlen mű vagy stílus-korszak sajátjai.

Az ilyen módon kiszűrt elemek (az anyag osztályai és elnevezései) kitűnő eszközt adtak a darabok egyfajta „közös nevezőre” hozásához; a mélyebb vizsgálat azonban sokszor olyan részletek és distinkciók megfigyelését is lehetővé tette, melyeknek „eredeti” (Messiaentól származó, vagy a szakirodalomban elterjedt) fogalmak híján magunk voltunk kénytelenek elnevezést adni.

Ennek fájdalmas hozományaként, valamint a kisszámú messiaeni fogalom ellentmondásai, ill. konzekvens használatuk lehetetlensége miatt többször le kellett mondanunk az egzakt szakszavakkal történő tudományos leírásról: különösen a forma lefutására vonatkozó szabatos kifejezések megalkotásában voltunk saját találékonyságunkra utalva, melyek így hangsúlyozottan átmeneti érvényűek, s csupán a jelen dolgozatban tárgyalt jelenségek jobb megértését hivatottak elősegíteni.

III. Eredmények

Az orgonára írt darabok formai elemzésén túl megkíséreltük a zenei anyag vázlatos rendszerezését, majd bizonyos anyag- és formatípusok között megpróbáltunk összefüggéseket kimutatni.

Megfigyeltük továbbá, az egyes anyagok a formai folyamat melyik pontján, ill. milyen funkcióban jelennek meg, s kísérletet tettünk az elemek egymással mutatott kontrasztjának érzékeltetésére is – ez utóbbinál az anyagi eltérések mellett a zene dinamikai vetületét, úgymint a tempó- és hangerőszint, ill. ezek változásait is számba vettük.

A dolgozat felépítése mindezeknek megfelelően három részt kívánt meg.

Az első fejezetben a Messiaen által használt zeneszerzői technikák rövid áttekintését nyújtjuk, s röviden megkíséreljük ezek hangzó eredményeivel való összevetésüket; majd megállapítjuk a létrejött zenei textúra vázlatos tipológiáját, melyek során a tudatosan látóköron kívül hagyott harmóniai vetülettel szemben a ritmikus-figuratív tényezőt állítjuk középpontba. Emellett lényegesnek tartjuk a zenei anyagnak az azt meghatározó eljárással szembeni elsőbbségét: a különböző 'eredeti' textúrák gyakran közös 'anyagi' kategóriába kerülnek; vizsgálatunk tárgyát tehát nem Messiaen

technikai, hanem *texturális* invenciója képezi.

A második fejezetben a zenei forma elvontabb vizsgálata történik: megállapítjuk a tételek anyagi illeszkedéseinek pontjait, s az így kapott sémák segítségével felvázoljuk a főbb lefolyási módozatokat.

A harmadik fejezetben bizonyos ritmikus eljárások és a formai koncepció közötti megfeleléseket próbálunk meg kimutatni.

Az egyes tételekről, azok 'függőleges' (szerkezeti) és 'vízszintes' (formai) felépítésének bemutatásán túlmenően a dolgozat végén közölt sematikus vázlatban 'kontraszt-dinamikai' kimutatást közöltünk.

A bemutatott eredményeket, bár csupán az orgonadarabok vizsgálatára épülnek, általánosságban Messiaen *valamennyi* művére érvényesnek gondoljuk: a zongorára és zenekarra írt darabokban a formai lefolyás tekintetében bizonyosan, a textúráknak pedig döntő hányadában található analóg megjelenési formájuk.

Ezeknek a hasonlóságoknak a vizsgálata és a megfelelések kimutatása a jövőben egy nagyobb igényű munka feladata lehet, melynek alapját a dolgozatban bemutatott eredmények képezhetik.

IV. Bibliográfia

Messiaen, Olivier. *Technique de mon langage musical*. Paris: Alphonse Leduc, 1942.

Messiaen, Olivier. *Traité de Rythme, de Couleur, et d'Ornithologie*, Tome I. Paris: Alphonse Leduc, 1994.

Messiaen, Olivier. *Traité de Rythme, de Couleur, et d'Ornithologie*, Tome II. Paris: Alphonse Leduc, 1995.

Messiaen, Olivier. *Traité de Rythme, de Couleur, et d'Ornithologie*, Tome III. Paris: Alphonse Leduc, 1996.

Messiaen, Olivier. *Traité de Rythme, de Couleur, et d'Ornithologie*, Tome IV. Paris: Alphonse Leduc, 1997.

Messiaen, Olivier. *Musique et Couleur. Nouveaux entretiens avec Claude Samuel*. Paris: Pierre Belfond, 1986.

Messiaen, Olivier. „Vortrag in Brüssel”. in *Musik-Konzepte* 28 (1982, november): 3.

Johnson, Robert Sherlaw. *Messiaen. ?*: University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1975.

Hill, Peter – Simeone, Nigel. *Messiaen*. New Haven and London: Yale University Press, 2005.

Michaely, Aloyse. *Die Musik Olivier Messiaens. Untersuchung zum Gesamtschaffen*. Hamburg: Verlag der Musikalienhandlung Karl Dieter Wagner, 1987.

Golée, Antoine. *Rencontres avec Olivier Messiaen*. Paris: René Julliard, 1960.

V. A szerző az értekezés tárgyköréhez kapcsolódó tevékenységének dokumentációja

A Technique de mon langage musical magyar fordításának elkészítése (2009).